

Bibilizmi u Lewisovu *Čarobnjakovu nećaku*

Marina Madarević*

Sažetak

Roman C. S. Lewisa Čarobnjakov nećak pripada nizu od sedam knjiga izdanih pod zajedničkim nazivom Kronike iz Narnije. Ovaj rad pokušava povezati navedeno književno djelo s Biblijom, tražeći intertekst ponajviše utemeljen na motivima postanka svijeta i prvoga grijeha. Temelji se i na komparaciji biblijskih likova i likova književnog predloška, a problematizirat će se i prostorna klasifikacija. Prije svega, iznijet će se kratko određenje žanra i vrste temeljeno na djelovanju likova, njihova pravila te distinkcija između fantastične i religijske književnosti, odnosno njihova povezanost.

Ključne riječi: biblijski intertekst, fantastična književnost, C. S. Lewis, Narnija, postanak svijeta

Uvod

*Otac tiska, Johannes Gutenberg, 1455. godine tiskao je prvu knjigu na svijetu — Bibliju. Izumitelj je tvrdio: »Iz toga će isteći izvor istine...«¹ I doista, tisak je omogućio ne samo povećanu kvantitetu knjiga, već i povećanu intertekstualnost s Knjigom. Posudba biblijskih motiva, tema, likova i stilskih obilježja postala je uočljivija jer je omogućena komparacija koja zbog izmjena, različitih autora rukopisnih zapisa i nepostojanja kanonskoga predloška često nije bila moguća i kvalitetna. Biblijske elemente u svoja su djela unosili brojni svjetski glazbenici, slikari i književnici. Isto je učinio i britanski književnik Clive Staples Lewis u romanu *Čarobnjakov nećak* koji je predmet raščlambe. Prvenstveno, potrebno je odrediti žanr i vrstu književnoga djela. Na samo pripovijedanje uvelike utječe i djelovanje likova koji su slični biblijskim likovima. S obzirom na to da je temelj rada biblijski intertekst u navedenom romanu, najviše će se govoriti o motivima. Podijeljeni su na motive postanka svijeta te na ostale, sporedne biblijske motive. Valja napomenuti da se ovaj rad temelji na povezivanju tekstova nastalih u stoljećima početka civilizacije s modernim dvadesetostoljetnim djelom kako bi*

* Marina Madarević, magistra edukacije hrvatskog jezika i književnosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: marina.madarev@gmail.com
1 Adam Hart–Davis i dr., *Povijest – velika ilustrirana enciklopedija*, Zagreb, 2009, 253.

se, uz sličnosti s *Biblijom*, ukazalo i na snagu drevnog originala koji je utjecao na većinu kasnijih književnih djela.

1. Pravila žanra, vrste i njihova određenja

Čarobnjakov nećak, prema narnijskoj kronologiji, prva je knjiga iz serije *Kronike iz Narnije*, ali objavljena je kao prethodna (tek 1955., točno pet godina nakon prve objavljene knjige, *Lav, vještica i ormar*).² Tematizira nastanak Narnije koji je potaknulo dvoje djece iz Engleske na samome početku 20. stoljeća. Roman, naime, govori o dječaku Digoryju i djevojčici Polly koji, u dječjoj igri, nailaze na tajnu prostoriju u kojoj Digoryjev ujak Andrew vrši tajne pokuse na zamorcima, učinivši da pomoću čarobnoga prstenja životinje nestanu. Ujak prisili djecu da i sama nataknu žuto prstenje, poslavši ih tako u nove i nepoznate svjetove, Charn i Narniju. Žanrovski, ovakav prozni tekst naziva se romanom. Prema vrsti, roman pripada dječjoj književnosti. Zalazeći u dublje analize, roman se može raščlaniti i prema junakovoj moći djelovanja. Dva su moguća shvaćanja. Ako se Digoryja smatra glavnim likom, roman bi se odredio kao *romansa*. Tipičan junak romanse, navodi književni teoretičar Northrop Frye, »nadmoćan je u stupnju drugim ljudima i svojoj okolini«³. On jest čovjek, ali posjeduje snagu, hrabrost i izdržljivost kojom uspijeva ispuniti zadatke koji su pred njega postavljeni. Digory tako hrabro iz svoga svijeta prelazi u novi svijet Narnije, štiti slabije od sebe i čuva svoj moral, što na kraju biva i nagrađeno. Njegovo djelovanje ne narušavaju ni začarani predmeti (jabuka) ni životinje koje govore (lav Aslan), pa čak ni djelovanja zlih sila (vještica Jadis). Druga je mogućnost postavljanje Aslana kao protagonista. Digoryjeva je pripovijest nadređena pripovijesti lava, koja bi se unutar romanse pojavila poput svojevrstne refleksije. Sporedna pripovijest prema Fryeu nosila bi ime *mit*, a za nju je najvažnija nadmoć prema vrsti, nadmoć nad »drugim ljudima i ljudskom okolinom« gdje je »junak božansko biće«.⁴ S obzirom na već spomenutu okrnjenost unutarnje pripovijesti koja omogućuje tek nagađanje Aslanova božanstva, ali ne i konačnu potvrdu, teorija o romansi djeluje ispravijom.

Napokon, trebalo bi reći nešto i o vrsti književnosti. Treba početi s idejom fantastične književnosti. Književni teoretičar Cvetan Todorov u svome *Uvodu u fantastičnu književnost* barata pojmom *pandeterminizam*, navodeći da sve ima smisla, čak i natprirodno. Smatra i da se smisao ostvaruje slučajnošću koja vodi događaju i pokreće naraciju. Pritom veliku važnost pridaje onomu što naziva *JA–tema*. Zapravo se radi o opažanju koje je posredovano, uočljivo kroz likove (poput zrcalne perspektive prenosi se ono što oni vide) i posjeduje mogućnost uočavanja dviju različitih pojava: preobražaj određenoga lika i postojanje natprirodnih bića.⁵ Obje pojave uočljive su u tematiziranome predlošku. Primjerice,

2 Clive Staples Lewis, *Kronike iz Narnije: Čarobnjakov nećak*, Zagreb, 2001, 184–186.

3 Northrop Frye, *Anatomija kritike*, Zagreb, 1979, 45.

4 *Ibid.*

5 Cvetan Todorov, *Uvod u fantastičnu književnost*, Beograd, 1987, 113.

Kočijašev konj Jagoda (Strawberry) postaje leteći konj, dobiva glas, novo ime Pernati (Fledge) i slobodu. Taj primjer ujedno potkrjepljuje postojanje natprirodnih bića, čemu se još mogu pribrojiti sve životinje sa sposobnošću govora i ostala čudesna bića (fauni, satiri, patuljci). Važno je napomenuti razliku između stvarnosti i imaginarnoga; granica koja ih dijeli doista je tanka. Ako se fantastika postavi u ljudski svijet, radi se o pripovijesti koja je nemoguća u čovjekovu doživljaju svijeta, no ako je smještena u neki drugi svijet, pripovijest će biti moguća upravo zato što se radi o samo-dostatnome tekstu koji sam uspijeva stvoriti pogodne uvjete, a time i pojmiti što i kada to nešto doživljavati kao neobično, a što ne.⁶ Mendlesohn govori da se upravo na primjeru *Čarobnjakova nećaka* dobro može uočiti razlika između stvarnoga i nestvarnoga u kojoj se realnost čak doima apsurdnom, sve zahvaljujući uvjerljivomu nastupu u kojem fantastično prodire u stvarno i potpuno ga obuzima (upravo zbog pasivnosti likova kojima se ništa ne čini neobičnim).⁷ Prije ikakvih zaključaka, potrebno je pronaći poveznicu judeokršćanskoga i fantastičnoga kako bi se moglo sa sigurnošću govoriti o vrsti. Radi li se uopće o fantastičnoj književnosti ili je riječ o religioznoj književnosti? Zapravo, najbolje je postaviti sljedeće pitanje: »Jesu li simboli koje fantastika unosi povezani s nadređenim znakom, s nekim širim tematskim ili idejnim okvirom?«⁸. Odgovor je jednostavan: jesu. Radi se o tome da se religiozni (u ovom slučaju, judeokršćanski biblijski motivi) fragmentarno upliću u naraciju i od originalnih biblijskih pripovijesti stvaraju sasvim novu pripovijest, istovremeno i sličnu i različitu od izvornika; one se više ne mogu usko povezivati s *Biblijom*, tek na nju mogu upućivati. Religijsko u novome kontekstu postaje fantastično jer se biblijski motivi u novom kontekstu doživljavaju kao fikcionalni motivi. Može se govoriti o već spomenutoj vezi *Biblije* (kao temeljnoga civilizacijskog djela) i književnosti u globalu, odnosno o proizlaženju svih drugih književnih vrsta iz religiozne književnosti. Lewis je *Kronike iz Narnije* započeo pisati kao bajku⁹, ali snažna alegorija vodila je prema poveznici s *Biblijom*, što je u konačnici dovelo do ostvarenja navedene postavke: gotovo svako književno djelo referira se na *Bibliju*, s njom stupa u srdačan dijalog ili raspravu.

2. Podjela motiva

Postoji mišljenje da je Lewis pisao djelo ispunjeno biblijskim mitom iz dvaju razloga: prvi govori da su moderni mitovi za njega bili neprimjereni i djelovali lažno, a drugi da je mit zapravo pomoć čovjeku da bolje shvati svoju stvarnost.¹⁰

6 John Clute – John Grant, *Encyclopedia of fantasy*, London, 1997, 338.

7 Farah Mendlesohn, *Rhetorics of Fantasy*, Middletown, Connecticut, 2008, 147.

8 Dean Slavić, *Peljar za tumače: književnost u nastavi*, Zagreb, 2011, 326.

9 *Biblical Allegory in the Chronicles of Narnia*, <http://www.reocities.com/Area51/quadrant/7557/narnia.html> (preuzeto 29. prosinca 2012.)

10 Robert K. Johnston, *Image and Content: The Tension in C. S. Lewis' Chronicles of Narnia*, u *Journal of the Evangelical Theological Society*, 20 (1977), 259.

Analizom *Čarobnjakova nećaka* kao romana prožeta biblijskim intertekstom, uočeni su brojni biblizmi (navedeni pojam označava »simbol iz *Biblije* koji sama knjiga vidi svetim ili mu u određenom času naglašava bitnost«)¹¹ koji su podijeljeni u dvije skupine: prva skupina tematizira postanak svijeta i *prvi grijeh*, dok druga obuhvaća podjednako starozavjetne i novozavjetne motive.

2.1. *Motivi postanka svijeta i prvoga grijeha*

Biblija donosi tekst o nastanku svijeta: *U početku stvori Bog nebo i zemlju. Zemlja bijaše pusta i prazna; tama se prostirala nad bezdanom i Duh Božji lebdi je nad vodama. I reče Bog: Neka bude svjetlost! I bi svjetlost. I vidje Bog da je svjetlost dobra; i rastavi Bog svjetlost od tame* (Post 1,1–5).¹² Narnijsko stvaranje teklo je nešto drugačije. Na početku valja spomenuti važnost motiva svjetlosti. Svjetlost je ta koja tjera tamu i dopušta život i istinu u novome svijetu, pruža nadu u budućnost i put u sigurnost. Sve to označava i narnijska svjetiljka, iznikla iz stare željezne šipke.¹³ Motiv svjetlosti i svjetiljke čest je u *Bibliji*. *Knjiga Postanka* spominje svjetlost, dok se svjetiljka spominje u Lukinom evanđelju: »Nitko ne užije svjetiljke da je pokrije posudom ili stavi pod postelju, nego je stavlja na svijećnjak da oni koji ulaze vide svjetlost. Ta ništa nije tajno što se neće očitovati; ništa skriveno što se neće saznati i na vidjelo doći« (Lk 8,16) te u Drugoj knjizi Samuelovoj: »Jahve, ti moju svjetiljku užiješ« (2 Sam 22,29). Svjetiljka je, dakle, »svojom svjetlošću znak neke žive, Božje, čovjekove prisutnosti«¹⁴, svojevrsan savez između Boga i čovjeka. Svjetlost predstavlja početak svijeta, a svjetiljka nastavak života i sigurnost koju pruža Bog. Lewis predstavlja svjetlost u začetku svijeta (»Nebo na istoku mijenjalo je boju, od bijele u ružičastu, od ružičaste u zlatnu. Glas se uzdizao i uzdizao, sve dok sav zrak nije počeo titrati od njega. I baš kad je nabujao do najmoćnijeg i najsajnijeg zvuka što ga je dotad proizveo, sunce je izišlo.«)¹⁵ te svjetlost koja se, u obliku svjetiljke, nastavlja i traje u budućim danima (»Ulična svjetiljka što ju je Vještica /neznajući/ posadila sjala je danju i noću u narnijskoj šumi, te je mjesto gdje je rasla prozvano Proplanak Svjetiljke; a kad je, mnogo godina poslije, jedne snježne noći neko drugo dijete iz našega svijeta stiglo u Narniju, našlo je svjetiljku kako još uvijek gori.«)¹⁶. U ovima se opisima može prepoznati metaforički doživljaj svjetlosti kao vjere koja nastaje i uspijeva očuvati kontinuitet.

Važno je spomenuti i sljedeće: biblijski postanak svijeta nije zabilježio ljudske svjedoke. Prema *Bibliji*, praiskon je Bog, koji je stvorio svijet, a tek zatim ljude. O Narniji svjedoče već i likovi, primjerice Jadis koja, prateći biblijski uzorak ništavila (»tama se prostirala nad bezdanom«), govori: »Ovo je prazan svijet. Ovo

11 Dean Slavić, *Simboli i proroci*, Zagreb, 2011, 9–10.

12 *Jeruzalemska Biblija*, Adalbert Rebić — Jerko Fućak — Bonaventura Duda (ur.), Zagreb, 2007.

13 Lewis, 2001: 107.

14 *Rječnik biblijske teologije*, (ur. X. Léon–Dufour i dr.), Zagreb, 1988, 1333.

15 Lewis, 2001: 99.

16 Lewis, 2001: 179.

je Ništa.«¹⁷. Kristoliki učiteljski lik stvaratelja, Lav koji je kasnije predstavljen pod imenom Aslan, zapravo ne stvara Narniju: on je samo budi. Njegova je uloga učiteljska. Svojom pjesmom odagnao je tamu i obuhvatio pažnju drugih. Ovaj motiv nalikuje euharistijskom slavlju u kojem se molitva često izgovara kroz pjesmu. Melodija, simbolički, predstavlja buđenje duha, radosti i duševnog mira. I ne samo to: priznaje se snaga samoga čina, prisutni iskazuju divljenje i prihvaćanje: »‘Tišina, svi vi tamo’, rekao je Kočijaš. ‘Želim slušati glazbu.’«¹⁸

Konačno, kada je Narnija napokon probudena, Aslan narnijskim bićima (baš poput biblijskog teksta upućenog prvim ljudima: »Plodite se, i množite, i napunite zemlju, i sebi je podložite!«, Post 1,28) govori: [Životinje, dajem vam vas same! [...] Dajem vam zauvijek ovu zemlju Narniju. Dajem vam šume, plodove, rijeke. Dajem vam zvijezde i dajem vam sebe. Nijeme Životinje koje nisam izabrao također su vaše. Budite blagi prema njima i pazite ih, no nemojte se vraćati njihovim običajima jer ćete prestati biti Životinje Koje Govore. Od njih ste nastali, i među njih se možete vratiti. Nemojte to učiniti.]¹⁹ Prvi ljudi dobili su mogućnost vladavine nad svijetom Nijemih Životinja (smjeli su ih imenovati), ali su time, u biblijskom smislu, dobile pravo »ne iskorištavati ga, nego smatrati bliskim, poznavati ga, biti odgovoran za njega. Imati vlast nad nekim u biblijskoj duhovnosti ima pozitivan smisao.«²⁰ Ipak, svršetak govora formuliran je slično biblijskomu, samo s nešto eufemiziranijom vizijom prolaznosti: »Ta iz zemlje uzet si bio — prah si, u prah ćeš se i vratiti« (Post 3,19). Postanak Narnije osvjedočen je i biblijskom simbolikom brojeva sedam i tri. U *Bibliji* sedam označava savršenstvo; šest je dana Bog stvarao svijet, a sedmi dan se odmarao. Sličan se motiv javlja i u Čarobnjakovu nečaku, samo što broj sedam označava sate: »Prije negoli je novi, čisti svijet što sam vam ga dao potrajao i sedam sati, sila zla već je ušla u njega.«²¹ Broj tri javlja se na dva mjesta: Jadis govori da je bitka za prevlast u njezinu gradu trajala tri dana (što je vrlo slično starozavjetnoj priči o kralju Davidu, koji za okajanje svojih grijeha odabire Božju kaznu u obliku trodnevne kuge)²², a broj tri javlja se i u Aslanovu zazivu Narnije. Kako bi je probudio, triput je zaziva, izgovarajući taj zaziv poput molitve Očenaša (»U ime Oca i Sina i Duha Svetoga...«). Zanimljivo je spomenuti i svojevrstu svijest o postojanju biblijskoga Edena, koja vlada u Narniji. Aslan se redovito ljudima iz »našega« svijeta, Digoryju, Andrewu, Polly, Helen i Franku obraća kao »Adamo-

17 Lewis, 2001: 95/ C. S. Lewis, *The Chronicles of Narnia: The Magician's Nephew*, Great Britain, 1998, 60. »This is an empty world. This is Nothing.«

18 Lewis, 2001:101/ Lewis, 1998: 63 »Old your noise, everyone! (...) I want to listen to the moosic.«

19 Lewis, 2001:115/ Lewis, 1998:71 [Creatures, I give you yourselves. I give to you for ever this land of Narnia. I give you the woods, the fruits, the rivers. I give you the stars and I give you myself. The Dumb Beasts whom I have not chosen are yours also. Treat them gently and cherish them but do not go back to their ways lest you cease to be Talking Beasts For out of them you were taken and into them you can return. Do not so.]

20 Jadranka Brnčić, Životinje u Bibliji i biblijskoj duhovnosti, u *Kulturni bestijarij*, Zagreb, 2007, 56.

21 Lewis, 2001: 134.

22 Christine M. Boeckl, Giorgio Vasari's »San Rocco Altarpiece«: Tradition and Innovation in Plague Iconography, u *Artibus et Historiae*, Vol. 22, No. 43, 2001, 35.

vim Sinovima« i »Evinim Kćerima«. Iz ovoga podatka te činjenice da je buđenje Narnije osvjedočeno, dade se zaključiti da je čitav taj svijet već i prije postojao, odnosno da je Narnija tek ljudima prešućen dio svijeta.

Svakako valja zapaziti sličnosti s *prvim grijehom*; naime, evidentni su motivi jabuke, stabla, prvih ljudi, (mogućega) grijeha i Sotone. Za razliku od *Biblije*, ovi su pojmovi razjedinjeni. Prvi ljudi u Narniji postali su Kočijaš Frank i njegova supruga Helen, oboje dovedeni iz Engleske. Baš kao i u biblijskoj priči, blagodatnu novu zemlju prvo nastanjuje muškarac, a zatim Bog (odnosno kristoliki lik Lava) doziva ženu te im daje zadatak: [Djeco moja, [...] vi ćete biti prvi kralj i kraljica Narnije. [...] Vladat ćete i dati imena svim ovim bićima, dijelit ćete pravdu među njima i štititi ih od neprijatelja kad se neprijatelji pojave. A neprijatelji će se pojaviti jer u ovome svijetu postoji i zla Vještica.]²³ Na sličan način govori i Biblija: »Evo, dajem vam sve bilje što se sjemeni, po svoj zemlji, i sva stabla plodonosna što u sebi nose svoje sjeme: neka vam budu za hranu! A zvijerima na zemlji i pticama u zraku i gmizavcima što puze po zemlji u kojima je dah života — neka je za hranu sve zeleno bilje!« (Post 1,29–31). Aslan svoje ljude upozorava na zlo, ali se s njime obračunati moraju drugi, točnije djeca. Vještica Jadis pojavljuje se kao tipičan primjerak zla: ona je i Sotona i zmija u jednom. Digoryju nudi jabuku s drveta s kojega je Aslan zabranio jesti, čak i sama jede kako bi očuvala mladost, ali Digory, unatoč žudnji za kušanjem voća, odbija pojesti srebrnu jabuku i odnosi je Lavu koji ju je zatražio. *Evina kušnja* tako biva neostvarena. U ovome slučaju uvelike djeluje još nešto što nije bilo osviješteno u *Genezi*: Božja zapovijed *Ne ukra-di!*. Ovo je još jedan dokaz o već razvijenoj religiji s dugom poviješću, unutar koje zapravo nastaje Narnija. Veći utjecaj zla možda je spriječen upravo zahvaljujući dvostrukomu broju aktivnih likova i oformljenosti kršćanstva. Sa stajališta teorije književnosti, može se reći da je književni predložak (originalni biblijski tekst) zapravo doveo do razlikovanja novoga književnoga djela od *Biblije*, najvjerojatnije kako bi se ostvarila želja svakog autora za originalnošću (bar prividnom). Lewis poštuje biblijsku pripovijest, ali istodobno ju mijenja, umanjujući ulogu zla i divinizarajući ljudske postupke (ono što se zaobilazi u biblijskome tekstu jer se ondje poznaje izričita granica između božanskoga i ljudskoga).

2.2. Ostali biblijski motivi u romanu

Osim motiva postanka svijeta, roman sadrži i druge biblijske motive, manje primjetne, ali svakako prisutne. Primjerice, javlja se motiv Kule babilonske. Kako su oholi ljudi u gradu Babelu željeli podići toranj do neba (Usp. Post 11,1), tako je i Digoryjev ujak Andrew želio iskoristiti Narniju za stjecanje slave. Baš kao i u *Bibliji*, dogodilo se nerazumijevanje — on nije razumio jezik životinja, a one nisu razumjele njegov jezik: »No životinje nisu mogle razumjeti njega nimalo bolje no što je on razumio njih. Nisu čule nikakve riječi, samo nejasnu pištavu buku.«²⁴

23 Lewis, 2001:137/ Lewis, 1998: 81 »My children, you are to be the first King and Queen of Narnia. You shall rule and name all these creatures, and do justice among them, and protect them from their enemies when enemies arise. And enemies will arise, for there is an evil Witch in this world.«

24 Lewis, 2001: 127.

Pojavljuje se, zatim, i motiv Božjega ohrabrenja koji donosi prorok Izaija: »Ne boj se, jer ja sam s tobom.« (Iz 43,5) Aslan slično govori Digoryju i Polly Plummer: »Ne trebaju vam prstenovi kad sam ja s vama.«²⁵ Upravo u ovakvim trenucima osnažuje se vjera i povećava kredibilitet lavolikoga božanstva. Prisutan je i bajkoviti motiv ultimatum, koji je usporediv s pričom o Lotu i njegovoj ženi. Naime, u Jadisinu razrušenu gradu Charnu Digory upozorava Polly (baš kao što je i Bog upozorio Lotovu obitelj pri izlasku iz Sodome koju je trebalo uništiti): »Možemo otići odavde kad god zaželimo. Hajdemo skinuti zelene prstenove i staviti ih u desne džepove. I sad moramo samo uvijek misliti da su nam žuti prstenovi u lijevim džepovima. Možeš držati ruku koliko god hoćeš blizu džepu, ali nemoj je staviti u džep, inače ćeš dodirnuti žuti prsten i nestati.«²⁶

Uz motive upozorenja i ohrabrenja javlja se i motiv zabrane. Digoryjeva zabrana (»Ne poželi tuđe stvari!«) prešutna je, za razliku od one upućene Lotovoj ženi, i on je kao takvu krši udarivši o zvono. Oboje ih stiže kazna u određenom obliku: Lotova je žena pretvorena u stup soli kada se okrenula prema gradu, a kraljica Jadis oživjela čuvši zvuk zvona i od kipa ponovno postala živim bićem. Pronašli su nju i njezinih stotinjak podanika u razrušenoj dvorani. Sjedili su poput okamnina: »Bili su poput najčudesnijih voštanih lutaka koje ste ikad vidjeli.«²⁷ Lewis na ovome mjestu jasno odstupa od biblijskoga izvornika; biblijsko prekršeno upozorenje donosi kaznu, narnijsko poštovano upozorenje donosi život (doduše, vrlo sličan kazni — kraljica se mora suočiti sa samoćom u novome svijetu: »Naša je sudbina uzvišena i usamljenička.«²⁸). Uza sve to, javlja se i motiv bratomorstva: »Moja sestra je tomu kriva. [...] Bila sam spremna u svakom trenu sklopiti mir — da, i poštediti njezin život — da mi je samo htjela prepustiti prijestolje.«²⁹ Baš poput Kajina koji ubija brata Abela zbog zavisti i želje za nadmoći, Jadis nakon trodnevne borbe uništava vlastitu sestru. Svojevrсна kajinovska krivnja zbog učinjenoga tjera kraljicu na uspavlivanje vlastita grada. Čaroliju razbija Digory, udarivši u zvono. Ovaj motiv nalikuje Božjoj milosti: svi grijesi bivaju oprosteni, a zvono označava poziv na Božju svetkovinu.

2.3. Različitost prostora

Književnik Edwin Muir govori o dvjema vrstama pripovijesti: prva je tzv. *dramatic novel*, koja likove ne smatra važnima za zaplet, objektivizira ih, umanjuje važnost dijaloga, a povećava važnost samoga pripovijedanja. Druga je vrsta tzv. *character novel*, pripovijest koja vrednuje likove i njihove glasove.³⁰ Imaginativno prvih leži u vremenu, a drugih u prostoru. Drugim riječima, pripovijest vezana uz pripovijedanje posjeduje ograničenost prostora i neograničenost vremena, a pri-

25 Lewis, 2001: 173.

26 Lewis, 2001: 45.

27 Lewis, 2001: 48.

28 Lewis, 2001: 64/ Lewis, 1998: 42 »*Ours is a high and lonely destiny.*«

29 Lewis, 2001: 62.

30 Edwin Muir, *The Structure of the Novel*, London, 1967, 41.

povijest likova neograničenost prostora i ograničenost vremena.³¹ Čarobnjakov *nećak* pripada pripovijestima drugoga tipa.

Četiri su prostora u romanu. Prvo je mjesto Engleska, točnije London 1900. godine. Uz ovaj prostor vezani su uglavnom svakidašnji događaji: djeca koja se igraju, buka, ljudi, konji, grad. Obrat, odnosno prodiranje stranoga dolazi iz povezivanja s drugim prostorima. Ujak Andrew Ketterley Digoryju i Polly nudi prstenje koje postaje sredstvo povezivanja ovostranoga i onostranoga. Tako se književna stvarnost (ista ona koju čitatelj može smatrati svojom stvarnošću, čak i danas, nakon 58 godina od objavljivanja knjige) prožima fantastičnim. Djelovanje čarobnih predmeta stvorilo je novu potrebu, gotovo nužnost otvaranja novoga prostora.

*Šuma između svjetova*³², za razliku od Engleske, čitatelju predstavlja fiktivan prostor. I sam naziv, koji je izmislila Polly, djelovao je poput nečega neodređenog, nečega što nije vrednovano upravo zbog nemogućnosti svrstavanja. Prostor se može poistovijetiti sa Čistilištem (iako se sam pojam kao takav ne javlja u romanu). Kao što se u Danteovoj *Božanstvenoj komediji* javljaju tri prostora — pakao (inferno), čistilište (purgatorio) i raj (paradiso)³³ — tako se i *Šuma između svjetova* može protumačiti poput čistilišta koje povezuje pakao (Charn) i raj (Narniju). Ovo mjesto moglo bi se nazvati neizravnim biblizmom, koji nije potekao iz Biblije. Naime, čistilište je produkt srednjega vijeka. Njime su se željele izbrisati granice između ovozemaljskoga i zagrobnoga života (raja i pakla).³⁴

Treći je spomenuti prostor grad Charn, grad kraljice–vješnice Jadis. Ime mu se može povezati s izrazom *char*, koji označava nešto začadeno, izgorjelo ili nešto što će tek izgorjeti.³⁵ Sudbina toga grada može se objasniti pričom o uništenju Sodome. Bog je u taj grad poslao anđele koji su ga, zbog oholih i bogohulnih ljudi, morali uništiti (Usp. Post 19,1–29). Jadis oprimjeruje spomenutu sodomsku oholost: »Takav bijaše Charn, veliki grad, grad Kralja nad Kraljevima, čudo svijeta, možda i svih svjetova.«³⁶ U nazivu »Kralj nad Kraljevima« koji Jadis koristi za vlastito imenovanje i imenovanje svoga roda može se primijetiti poveznica sa nadmoći. U *Otkrivenju* tako se titulira sam Isus Krist: »Na ogrtač, o boku, napisano mu ime: *Kralj kraljeva* i *Gospodar gospodara*« (Otk 19,16). Drugim riječima, Jadis želi prisvojiti apsolutnu fizičku i duhovnu vlast.

Četvrto je mjesto sama zemlja Narnija koja se lako može izjednačiti s rajskim vrtom Edenom. Baš kao što je Bog stvorio Eden (»I Jahve, Bog, zasadi vrt na istoku, u Edenu, i u nj smjesti čovjeka koga je napravio.« Post 2,8), tako je i Aslan

31 Muir, 1967: 88. »The dramatic novel is limited in Space and free in Time, the character novel is limited in Time and free in Space.«

32 Lewis, 2001: 37/ Lewis, 1998: 25. »The Wood between the Worlds«.

33 Dunja Detoni-Dujmić et al., *Leksikon svjetske književnosti – djela*, Zagreb, 2004, 52.

34 Jacques Le Goff, *Srednjovjekovni imaginarij*, Zagreb, 1993, 103–104.

35 *Ilustrirani engleski rječnik Oxford*, Zagreb, 2004, 142. »Make or become black«.

36 Lewis, 2001: 61.

probudio Narniju: »Narnijo, Narnijo, Narnijo, probudi se. Voli. Misli. Govori. Budi stabla koja hodaju. Budi životinje koje govore. Budi božanska voda.«³⁷ Tri navedena mjesta mogu se grupirati prema biblijskim prostorima. Charn je pakao, Šuma između *svjetova* čistilište a Narnija raj. Četvrto mjesto pak odskače: to mu i jest zadaća. Engleska je prostor običnoga, svakodnevnoga koje odskače od čudesnoga. Upravo je zbog toga ovaj locus i potreban, da bi se »artificijelnom tvorevinom ukazalo na planiranje i inteligenciju, a kako bi se planiranjem i inteligencijom ponudilo stvaratelja koji bi originalno sam mogao proizvesti savršeni model svijeta, svijeta bez smrti, katastrofa ili propadanja uopće.«³⁸, dakle kako bi se ukazalo na religijske (biblijske) vidove teksta i stvorila distinkcija između — nazovimo to tako — profanoga (stvarnosti koja nije ljudska, ali joj je bliža od neke druge) i sakralnoga (fantastičnoga, bliskoga religijskomu).

3. Biblija i Lewisovi likovi

Najdominantnijim i najimpozantnijim likom *Čarobnjakova* nećaka, a i čitavih *Kronika iz Narnije*, svakako se može nazvati Aslan. Kristolikost lika lava moguće je potkrijepiti navodom iz *Biblije* koja samoga Krista naziva lavom — »Lav iz plemena Judina« (Otk 5,5). Iako nalikuje i Bogu Ocu, ipak je nešto bliži Isusu: Jahve, kao bestjelesno i sveprisutno božanstvo, stvara svijet, dok ga Krist, svojom prisutnošću, prisnošću te snagom riječi i djela oblikuje. Aslanova sličnost s likom Isusa Krista vidljiva je u njegovu obraćanju, prožetom stiliziranim i ublaženim imperativima: »Voli. Misli. Govori.«³⁹ te didaktičko–retoričkim pitanjima: *Možeš li vladati ovim bićima blago i pravedno, imajući na umu da to nisu ropska bića poput nijemih životinja u svijetu u kojemu si ti rođen, nego Životinje Koje Govore i slobodni podanici? [...] A bi li odgojio svoju djecu i unuke da čine to isto?*⁴⁰. Lav u sebi posjeduje empatiju, mudrost i određenu blagost koja postaje primjetna u njegovu obraćanju ljudima kao svojoj djeci (»Sine moj, sine moj«).⁴¹ Sve to lako je uočiti i u samom načinu na koji Narnija nastaje: lav je budi pjesmom, poput roditelja. Čudesna je božanska pojava u obliku životinje. *Biblija* spominje preko stotinu dvadeset životinjskih vrsta; drevni Hebreji nekih se životinja boje jer ih doživljavaju kao »posljedicu pobune prirode nakon prvoga grijeha.«⁴², ali lav u većini biblijskih tekstova ima pozitivne konotacije.

37 Lewis, 2001: 113/ Lewis, 1998: 70 »Narnia, Narnia, Narnia, awake. Love. Think. Speak. Be walking trees. Be talking beasts. Be divine waters.«

38 Northrop Frye, *Northrop Frye on Religion*, Toronto, 2000, 55. »An artificial creation myth suggest planning and intelligence, and planning and intelligence suggest a creator who could have originally produced only a perfect model world, a world with no death or disease or decay in it at all.«

39 Lewis, 2001: 113.

40 Lewis, 2001: 137.

41 Lewis, 2001: 140/ Lewis, 1998: 83 »My son, my son...«

42 Jadranka Brnčić, *Životinje u Bibliji i biblijskoj duhovnosti*, u *Kulturni bestijarij*, Zagreb, 2007, 54–55.

I sam Lewis bio je svjestan veličine i duhovne snage svoga lika; pristupa mu kao božanskomu biću jer želi sačuvati moral lika i izbjeći blasfemiju.⁴³ Može se zaključiti sljedeće: Aslan je subliman, istovremeno je ono što Freud naziva *heimlich* i ono što naziva *unheimlich*⁴⁴; predstavlja zazor, strah koji pobuđuje impozantna živina poput lava, a ujedno i prisnost spram istoga, divljenje, ljepotu uzvišenoga. Lik antipodan lavu je Jadis (simbol Sotone i smrti): ona je istodobno zlo u začetku i opasan neprijatelj koji unosi kaos. Predstavlja i zmiju koja je potaknula prve ljude da počine prvi grijeh: »Zmija bijaše lukavija od sve zvjeradi što je stvorio Jahve, Bog« (Post 3,1). Jadis pokušava isto, nudeći Digoryju jabuku sa zabranjenoga stabla: »Zar ne vidiš, budalo, da bi je jedan zalogaj te jabuke izliječio? Imaš je u džepu. Mi smo ovdje sami, a Lav je daleko. Iskoristi svoju čaroliju i vrati se u svoj svijet. U trenu ćeš biti uz postelju svoje majke i dati joj voće. Pet minuta kasnije vidjet ćeš kako joj se vraća boja u obraze. Reći će ti da je sva bol nestala. Ubrzo zatim će zaspati — pomisli pomisli samo; sati i sati slatkog prirodnog sna, bez boli, bez lijekova. Sljedećega dana svi će govoriti kako se čudesno oporavila. Ubrzo će opet biti sasvim zdrava. Sve će opet biti dobro. Tvoj će dom opet biti sretan. A ti ćeš biti poput drugih dječaka.«⁴⁵ Zlo koje Jadis posjeduje i želja za moći taložit će se i jačati još neko vrijeme, a na površinu isplivati u drugim knjigama *Kronika iz Narnije*. Svojom podvojenišću između čovječjega (želje za nadmoći, kukavštine i oholosti) i božanskoga (čarolije) Jadis izaziva zanimanje čitatelja, ostajući dosljedna u »održavanju ravnoteže«⁴⁶ kojom se želi očuvati ravnoteža dobra i zla u narnijskome kozmosu.

Digory i njegova prijateljica Polly Plummer pojavljuju se u svojevrsnoj ulozi proroka. Oni povezuju fantastični svijet Narnije s dvadesetostoljetnom Engleskom; njihovo proroštvo temelji se na prostornoj povezanosti, dok se proroštvo biblijskih proroka uvida u vremenskom povezivanju (uglavnom nagovještaju budućnost, primjerice Ivan Krstitelj: »Nakon mene dolazi jači od mene«, Mk 1,7).

Za razliku od njih, lik ujaka Andrewa Ketterleyja može se izjednačiti s likom apostola Jude, izdajnika. Izdaje Digoryja i Polly žudeći za novcem i slavom, a u konačnici se kaje. Njegov se grijeh oprašta i on nastavlja živjeti s Digoryjem i njegovom obitelji.

Likovi supružnika Franka i Helen predstavljaju prve ljude. *Čarobnjakov nećak* prati biblijski postanak ljudi; baš kao što *Biblija* govori o muškarcu za kojega je žena stvorena kao družica (»Od rebra što ga je uzeo čovjeku napravi Jahve, Bog, ženu pa je dovede čovjeku«, Post 2,22), tako se i u Narniji prvo pojavljuje muškarac. Kočijaš (Cabby) Frank dolazi u Narniju iz Londona zajedno s Digoryjem, Polly, Andrewom i Jadis, a njegova žena, engleska domaćica, dozvana

43 Walter Hooper, *C. S. Lewis: A Companion and Guide*, San Francisco, 1996, 438.

44 Sigmund Freud, *The Uncanny*, London, 2003, 124–125. »Unheimlich is clearly the opposite of heimlich, heimisch, vertraut, and it seems obvious that something should be frightening precisely because it is unknown and unfamiliar. But of course the converse is not true: not everything new and unfamiliar is frightening.«; *unheimlich* predstavlja nepoznato, nelagodno, strano i zazorno, a *heimlich* poznato, ugodno, domaće, blisko, pripitomljeno. Sublimno istodobno označava zaziranje od nečega i divljenje istomu.

45 Lewis, 2001: 158.

46 Michael Stricker, *Tajna Narnije*, Zagreb, 2000, 30.

je Aslanovom rikom u Narniju. Izrazito se naglašavaju dvije stvari: a) postojanje izvannarnijskoga svijeta i tijela koja su samo dovedena u Narniju (kao svojevrsna negacija Narnije kao Edena, praiskona, jer je takav već nekoć postojao) i b) potreba uparivanja bića, proizišla iz *Biblije*.

Posljednji je lik koji treba spomenuti Jagoda, odnosno Pernati (Fledge). Zanimljivo je da konj dolazi zajedno sa svojim gospodarom iz Engleske, čime se potvrđuje sljedeće: »Konj je simbol ukroćenosti i poslušnosti te zato nikad nije sam, već je uvijek s jahačem.«⁴⁷ Poput lika vještice, i lik je konja podvojen, ali ne emocionalno, već karakterno. Naime, konj dolazi kao objekt i pritom nosi priprosto ime prigodno za svaku svrsihodnu životinju — Jagoda (Strawberry). Došavši u Narniju, nijema Jagoda postaje aktivan subjekt, počinje govoriti jezikom razumljivim ljudima, postaje leteći konj i u tome trenutku stječe nov identitet, dobivši od Aslana novo ime: »Budi krilat. Budi otac svih krilatih konja«, riknuo je Aslan glasom od kojega se zatreslo tlo. »Ime ti je Pernati.«⁴⁸ Njegova metamorfoza mogla bi se poistovijetiti sa vjerovanjem u anđele čuvar: konj postaje zaštitnik djece. Matejevo evanđelje donosi primjer anđela–zaštitnika nevinih: »Pazite da ne prezrete ni jednoga od ovih malenih, jer anđeli njihovi, kažem vam, na nebesima neprestano gledaju lice Oca moga nebeskog« (Mt 18,10). U prilog andeoskoj teoriji govore i promjena fizičkoga izgleda i ponašanja (konj stječe krila⁴⁹, postaje uzvišeno biće i uživa društvo kristolika lava⁵⁰).

Zaključak

Biblija je tek od šesnaestog stoljeća pronašla središnjeo mjesto u književnome stvaralaštvu britanskih autora, posebice u prijevodima *otočkih* prevoditelja Williama Tyndalea i Milesa Coverdalea koji su *Bibliju* približili Britancima, a na taj način utjecali i na samu književnu produkciju i kasniju povezanost književnih tekstova s biblijskima.⁵¹ Djelovanje na književnost i umjetnost uopće nastavila se, unatoč kasnijem ograđivanju od bilo kakvih poveznica s »religijskim tekstovima«. Sličan je slučaj i C. S. Lewisa: naime, napustio je kršćanstvo kao adolescent, proglašivši se ateistom. U 33. godini života vratio mu se, potaknut razgovorima sa svojim dobrim prijateljem J. R. R. Tolkienom.⁵² Upravo po povratku na

47 Antonija Zaradija Kiš, Dvostruka predodžba životinja u Jobovu bestijariju: zooleksičke zanimljivosti hrvatskoglagoljske Knjige o Jobu, u *Kulturni bestijarij*, Zagreb, 2007, 34.

48 Lewis, 2001:141/ Lewis, 1998: 84–85 »'Be winged. Be the father of all flying horses', roared Aslan in a voice that shook the ground. 'Your name is Fledge'«.

49 U umjetnosti se anđeli prikazuju kao antropomorfna bića s krilima. Prvi je dokaz ovakva prikaza *Prinčev sarkofag* iz 4. stoljeća, pronađen 1930. u okolici Istanbula. V. http://sugraphic.com/fotograf_goster.php?2485-princes-sarcophagus (preuzeto 29. studenoga 2013.)

50 Uzvišenost proizlazi iz ljudske percepcije anđela kao bića koja jedina gledaju u Božje lice te onih o kojima Schneider piše: »Krist je njihov Gospodar.« Baš kao što anđeli prate Kristove riječi, tako i Jagoda prati Aslanove. Usp. Alfred Schneider, Postoje li anđeli?, u *Obnovljeni život*, Vol. 46, No. 3–4, 1991.

51 David Jasper et al., *The Bible and Literature – A Reader*, Oxford, 1999, 1.

52 Petar Balta, *Vodič kroz Kronike iz Narnije – 100 pitanja i odgovora o Kronikama iz Narnije: Lav, vještica i ormar*, Split, 2006, 10.

kršćanstvo nastala su neka od njegovi najdojmljivijih djela. Utjecaj *Biblije* (ili religijskoga shvaćanja) očigledan je. Roman *Čarobnjakov nećak* pokušava poštivati pravilo pripovjedačeve objektivnosti, ali se u jednome dijelu može prepoznati Lewisov osobni stav, izražen u liku Kočijaša dok izgovara sljedeće: »Sveti Bože! Bio bih bolji čovjek cijeloga života da sam znao da postoji takvo što.«⁵³ Na neki način, nepristranost autorskoga glasa nije poštivana, već se kroz glas samoga autora (ne pripovjedača!) želi naglasiti osobna epifanija i ponovna spoznaja vjere.

Primjetan je stav prema preuzetim biblijskim simbolima: biblijska se pripovijest, koja je Lewisu poslužila kao predložak, ovdje pojavljuje u funkciji »velikoga poštovanja i negacije«⁵⁴, kojom se ukazuje na prožimanje pozitivnih i negativnih likova, ali prvenstveno njihovo očigledno razlikovanje (Jadis želi preuzeti ulogu vladara, Krista, što joj nikada neće biti omogućeno, dok Digory, unatoč kušnjama, u sebi zadržava početno mu dodijeljene osobine pozitivnoga lika). Ovaj rad pokušao je utvrditi povezanost moderne fikcijske književnosti s *Biblijom* kao temeljnim civilizacijskim djelom, povezujući pojedine motive iz Lewisova romana *Čarobnjakov nećak* s biblijskim motivima, tražeći njihove sličnosti i razlike te ukazujući na prilagodljivost biblijskih motiva konvencijama dječje književnosti.

Literary Biblisms in C. S. Lewis's The Magician's Nephew

Marina Madarević*

Summary

The novel The Magician's Nephew by C. S. Lewis is one of seven books published as the The Chronicles of Narnia series. The aim of this essay is to find links between the cited literary work and the Bible by seeking out intertexts with their origin in the motifs of the creation of the world and original sin (Book of Genesis). It is based on a comparison between biblical figures and Narnia characters and suggests obvious roles such as the Lion Aslan in the role of Christ, the witch Jadis as Satan and Frank and Helen as the first people. The classification of space is also discussed. Firstly however, the author classifies the genre and form of the novel based on the actions of the characters then the distinction between fantasy and religious literature, that is, the connection between the two.

Key words: biblical intertext, fantasy literature, C. S. Lewis, Narnia, the creation of the world

53 Lewis 2001: 98, Lewis 1998: 62 »I'd ha' been a better man all my life if I'd known there were things like this.«

54 Dean Slavić, *Simboli i proroci*, Zagreb, 2011, 14.

* Marina Madarević, M.Ed. in the Croatian Language and Literature, Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Zagreb. Address: Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, Croatia. E-mail: marina.madarev@gmail.com